

DÉLSZLÁV KÜLPOLITIKA

A kisantant — szerb-bolgár közeledés?

UGOSZLÁVIA történetének már volt egy olyan periódusa/mikor **J**a délszláv külpolitika, ha ideiglenesen is, de nagy sikereket tudott felmutatni. Ez a periódus a római paktum aláírásával kezdődött (1924 jan. 27) és a tiránai paktum megkötésével végződött (1926 nov. 27). Majdnem három éven át Ninéié Moméilo, az akkori külügyminiszter, a látszólagos sikerek hosszú sorozatával dicsekedhetett: az olasz-szerb ellentétek kiküszöbölése, Albánia szerb orientációja, a szaloniki szerb zónához vezető vasúti vonal megszerzése. Pangalos görög diktátor bukásával azonban megindult a diplomáciai kártyavár összeomlása és az olasz diplomácia pár hónap alatt valósággal körülkerítette Jugoszláviát. E nehéz helyzetből sok ügyel-bajjal és féleredményekkel Franciaország szabadította ki balkáni szövetségését.

Egy új európai konstellációnak kellett jönnie, hogy Jugoszlávia külpolitikai helyzete lényegesen megjavulhasson. A külpolitikai emelkedés a délszláv királyság számára a múlt év októberében indult meg és azóta változatlanul tart. Ez az emelkedés bátorította fel a diktatúrát arra, hogy dezolált belpolitikai helyzetét erőszakos eszközökkel próbálja rendezni. A horvát nemzet vezérének lecsukatása ennek a törekvésnek következménye. Radicot annak idején jórészt Nincic sikerei kényszerítették a behódolásra. Belgrád azt hiszi, Maceknél is eléri ezt. A délszláv külpolitika sikerei nem a délszláv diplomácia javára írandók, hanem egyrészt a francia külpolitika javára, másrészt más államok külpolitikai balfogásainak terhére. Éppen ezért ismét kártyavárral van dolgunk, mely össze fog omlani. Az összeomlás azonban esetleg nem pár hónapig várat magára, hanem hosszabb ideig. Magyarországnak tisztában kell lennie szomszédai külpolitikai helyzetével akkor is, ha azok csak pillanatnyiak, de le kell mindig azt is mérnünk, ami bennük talán nem is pillanatnyi.

A KISANTANT szervezetének szorosabbra főzése Jugoszlávia legújabb történetének igen fontos mozzanata. A velebiti felkelésért a belgrádi közvélemény Itáliát teszi felelőssé. Olaszország délszláv-ellenes mozgolódásairól azóta is folytonos leleplezések olvashatók a kormánylapokban. A vád az, hogy az olaszok, illetőleg az ő védelmüket élvező horvát emigránsok azok, akik folytonos fegyvercsempészettel egy horvát forradalmat készítenek elő. Novemberben Castelnuovóban fedeztek fel fegyvereket, melyeket oda állítólag az olasz uralom alatt álló Lagosta dalmát szigetről szállítottak. Ugyané hónapban Sebenicóban és vidékén egy készülő „bolshevik“ forradalmat fojtottak

el. Majd arról cikkeztek a szerb lapok, hogy Zárát az olaszok lázasan erősítik. A város máris egy táborhoz hasonlít. Lagostát az olaszok a tengeralatti hajók és az aeroplánok bázisává építik ki. A Monte Nevosón is nagy erődítések folynak. Decemberben a Vreme, SrSkic személyes orgánuma, arról ír, hogy a triesti kaszárnyákban horvát emigránsokat képeznek ki katonává. A tavaszig legalább ezer horvát katonát akarnak kioktatni, hogy ezek aztán betörjenek Jugoszláviába Február elején újra nagyszabású fegyvercsempészetet lepleznek le Zára és Sebenico környékén, melynek szervezője, bizonyos Brkan Ante, a leleplezés után Zarába menekült. A hatóságok az ártatlan lakosságon töltötték ki bosszújukat. Közül képviselő a házban felsorolta azokat az embertelenségeket, melyeket a csendőrök itt elkövettek. Az eredmény a képviselő szerint az, hogy a lakosság 90%-a szélsőén ellenzékivé lett. Közül beszédének hatását a dalmát-szerb Desnica Uros képviselő azzal a megállapítással próbálta gyöngíteni, hogy a vádlottak közül 309 a katolikus és csak 5 a pravoszláv. A szerb képviselő dühösen támadta a dalmát-horvát intelligenciát, mely ma egészen szeparatista, Ausztria idején azonban alig beszélt az önálló Horvátországról.

Távol áll tőlünk a gondolat, hogy a délszláv sajtó állításait készpénznek vegyük. Csak azért citáltuk őket, mert világosan elárulják, milyen hangulatot akar a diktatúra az olvasóközönségben kelteni. Ez olasz készülődésekkel indokolja a kormányzat azokat a „védelmi“ intézkedéseket, melyekről az erősen cenzúrázott kormánylapokból is értesülhetünk. Igen érdekes tünet, hogy Linder Béla a Vremében újabban szorgalmasan cikkezget, lándzsát törve Magyarország „demokratizálása“ és kisantant-orientációja mellett. A jugoszláviai magyar emigránsok Linder elnöklete alatt Újvidéken bizalmas konferenciát is tartottak.

A védekezésnek azonban ennél sokkal komolyabb módjairól is olvashatunk a délszláv lapokban. Jugoszlávia északi határán erős telepítés folyik, melynek fokozását különösen Nikié Fedor képviselő, volt közoktatásügyi államtitkár, szabadkai jogakadémiai tanár Dnevnik című lapja követeli a leghevesebben. Szerbeket telepítenek a magyarok közé, de Verőcébe és Szlovéniába is. Ezzel párhuzamosan megindult a cetnikek (komitácsik) szervezése. Pecanac Kosta, a cetnikek vezére, szorgalmasan utazgat az országban és mindenütt nagy parádéval fogadják. Cetinjében külön tanfolyamot tartottak a étnik-parancsnokok számára. Karácsonykor a Narodna Obrana is közeli kapcsolatba hozták a cetnikekkel. Lemondatták a Narodna Obrana eddigi elnökét, Milié tábornokot, és helyébe Trifunac-Bircanin Ilija cetnik-vajdát választották meg. A Narodna Obrana a legkülönbözőbb „nemzeti“ (értsd: diktatúrahű) egyesületeket olvasztja magába, vagy legalább kooperál velük. A költségvetési vita folyamán a belügyminiszter elismerte, hogy Macedónia mintájára az ország északi és nyugati részein a betelepített megbízható (értsd: szerb) lakosságot felfegyverezték.

A diktatúra sajtója természetesen sok mindenféléről hallgat. A diktatúra programjában kezdettől fogva ott volt, mint ultima ratio, a belpolitikai nehézségeknek egy diadalmas hadjárattal való megol-

dása. Srskic, úgy látszik, még bízik abban, hogy a francia-szerb barátsági szerződéssel megindult külpolitika átsegíti a nehézségeken. Franciaország valóban meglehetősen anyagi áldozatokat is hoz Jugoszláviáért. Egy ez év márciusában megkötött egyezményben pl. 1932 október 14-étől kezdve három évre felfüggesztette a francia kölcsönök amortizációját. A háborús előkészületek sem folyhatnak francia segítség nélkül. A tartalékosokat egyre nagyobb számban hívják be fegyvergyakorlatra és szállítják őket a határmenti gamizonokba. Mintegy 40.000 fővel emelkedett ily módon a katonaság száma.

Ilyen körülmények között jött létre a kisantant új szervezete. Ez alakulat historikumáról egyelőre nem sokat tudunk. 1932 november közepén a kisantant vezérkari főnökei tartottak Belgrádban konferenciát. Egy hónap múlva a külügyminiszterek ültek ugyanott össze. Február elején Sándor király Sinaiában meglátogatja sógorát, a román királyt. Forradalom esetére a két szuverén állítólag kölcsönös fegyveres segítséget ígért egymásnak. Kíséretükben ott voltak külügyminisztereik is, ami az összejevetel családi jellegét valószínűtlennek teszi, bár a szerb sajtó ezt hangsúlyozta.

Ezen előkészületek után február 16-án a kisantant Genfben a Népszövetségnek bejelentette, hogy eddigi szövetségét egységes nemzetközi szervezetté alakította át. Az új nemzetközi szervezetnek a külügyminiszterekből álló tanácsa évenként háromszor ül össze. Egymás nélkül semmiféle politikai egyezményt nem kötnek és az érvényben levőket unifikálják.¹ A hivatalos kommentár aláhúzta, hogy az új szervezet a középeurópai béke biztosítóka akar lenni. A kisantant államainak eddigi külön kapcsolatai ezután az új szervezet közös kapcsolataivá válnak. A paktumot mind a képviselőház, mind a szenátus egyhangúan fogadta el. Valamennyi párt külön-külön szónokkal azonosította magát vele. Az ellenzéki Mazuranic a szenátusban kifejtette, hogy egész Jugoszlávia óhajtja, hogy az új szervezet kapcsolatot találjon Lengyelországgal is.

A költségvetés tárgyalásakor a Genfben tartózkodó külügyminiszter helyett a képviselőházban Kramer tárcanélküli miniszter tartott exozét. Szerinte Jugoszlávia ellen revíziós offenzíva folyik. A kisantant új szervezete védelmet jelent ez ellen, így ez a békének új biztosítóka. Mindazonáltal a béke szempontjából pesszimiztikusan ítéli meg a helyzetet (márc. 20). Kramer célzásait határozott állításokká tették az azóta miniszterré lett Andjelinovic Grga és Dimitrijevic Mita képviselők. A magyar oligarchia háborút akar. Jugoszláviára nézve a békének igazi biztosítóka az volna, ha az Adriától a Fekete-tengerig egy szláv állam volna.

A parlamenti vitát kiegészíti a kisantant külügyminisztereinek genfi határozata, amely éles állásfoglalás a revíziós gondolat ellen. Annak hangsúlyozása, hogy mások birtokáról senki sem határozhat, még a nagyhatalmak sem, burkolt bejelentése a kisantant készségének, hogy egy esetleges ilyes kísérletnek minden eszközzel ellenáll (márc. 26.).

¹ Mi az új szervezetnek csak délszláv vonatkozásaival foglalkozunk. Általános bírálatát adja Lutter János. (Külügyi Szemle, 1933, 131—139. 1.)

A szenátusban már a hazaérkezett külügyminiszter tartott expozét. Szerinte a kisantant genfi deklarációja sem nem tiltakozás, sem nem polémia, hanem időszerű és világos nyilatkozat, nehogy a további tárgyalások a bizonytalanság sikamlós útjára vezessenek. Szükség volt a nyilatkozatra a kisantant államok lakosságának megnyugtatására is. Különben a Népszövetség statútumainak 10. §-a garantálta a területi sérthetlenséget, sőt ennek védelmét a tagállamokra nézve kötelezővé tette. A revíziós mozgalom diadalát a kisantant nem engedheti meg, bár a szomszéd államokkal való barátságra törekszik. A miniszter szavai a szenátus tetszésével találkoztak és az ellenzéki kifogások csak a délszláv külföldi propagandának és a diplomácia tisztára szerb összetételének fogyatkozásaira mutattak rá.

A kisantant új szervezetét hiba volna tragikusan felfognunk, de éppen olyan hiba volna az új alakulat jelentőségét semmibe sem vennünk. A revíziós gondolat előtérbe nyomulása feltárta a kisantant államai előtt a szorosabb összefogás szükségét s ezért most az egyszerű politikai szövetséget szeretnék bensőbbé tenni. Egyrészt ki akarják küszöbölni a kisantant egyes tagjai között fennálló ellentéteket, másrészt az államtagokat gazdaságilag is szorosan össze akarják fűzni.

Jugoszláviának Romániával vannak bizonyos ellentétei, melyek egyrészt a Bánát felosztásából folynak, másrészt a román-olasz és a román-orosz relációk következtében állottak elő. A bánáti kérdések legsúlyosabbika a román, illetőleg szerb kisebbségek helyzete Jugoszláviában, illetőleg Romániában. Április közepén tizenkilenc román-szerb konvenciót írtak alá, a többi közt a bánáti kisebbségi elemi iskolák kérdését is rendezték. Egy hónappal később Karlócán létrejött a megegyezés a román és a szerb pravoszláv egyházak között. E megegyezés szerint Versecen román, Temesváron szerb püspöki helynökség szerveztetik, mindegyik teljes kultúraautonómiával. Ezzel valóban egy igen kényes kérdést sikerült megoldaniok.

Az a tény, hogy Románia egy francia orientációjú szövetségi rendszerbe véglegesen beilleszkedni, a román politikában ismételtelen jelentkező olaszbarát irányzat eltűnésével körülbelül egyértelmű. Komplikáltabb a szovjet-kisantant relációk ügye. A francia-orosz közeledésnek logikus következménye a szovjet-kisantant közeledés. Markovié Lázár volt miniszter, kinek soha nem titkolt külügyminiszteri ambíciói vannak, hivatottnak érezte magát e kérdés megoldására. Felfedezte, hogy a szovjet a négyhatalmi tervet a szlávok érdekében utasította vissza, tehát a kisantantnak pánszláv alapon kell a szovjethez közelednie (Pravda, 1933 április 12). Markovié gondolatát egy óvatosan ellenzéki horvát lap nyilvánvalóan sugalmazott cikke utasította vissza (Obzor 1933 ápr. 14). A pánszlávizmus, írja a lap, meglehetősen lejárt romantikus fogalom, mely a gyakorlati politikában édeskevés értékkel bír. Veszedelmes is vele operálni, mert gyanút kelthet Romániában és ez visszatérhet az olasz orientációhoz (!). A kisantant nem szláv alakulat és nem lesz azzá, ha Lengyelországgal és Oroszországgal szorosabb viszonyba lépne is.

Markovic külpolitikai balfogása ezzel reparátatott. Az orosz-kisantant közeledés ügye ugyan kezdetleges stádiumban van, de mind-

két részről van bizonyos hajlandóság az egyezkedésre. Amint a Temps megírta, a németországi események kiábrándítóig hatottak a szovjetre, ezért keres más kapcsolatokat. A prágai kisantant-konferencia hivatalos jelentése „bizalommal néz a szovjet-kisantant jövődó relációk fejlődése elé“. Prágai információk szerint a kisantant orosz kezdeményezést vár, míg egy párizsi jelentés szerint a kisantant egy mindhárom államot képviselő követet küld Moszkvába a vitás kérdések likvidálására. Ez a lépés mintegy válasz lesz a négyhatalmi egyezményre (Politika, 1933 jún. 1).

A lengyel-kisantant relációk más színezetűek. A négyhatalmi egyezmény mindkét felet súlyosan érinti. Álláspontjuk azonban nem mindenben fedí egymást. Mint az Obzor írta, Lengyelország kategorikusan elutasította a tervet, a kisantant meg különböző kikötések mellett elfogadta (Obzor, 1933 jún. 4). Lengyelország természetesen revízióellenes magatartást tanúsít. Amíg a német revízió kérdése egy sínen fut a magyar revízió kérdésével, Lengyelország együtt fog haladni a kisantanttal, bár a szorosabb szövetkezés új kényszerítő mozzanatok nélkül nem valószínű. A kisantant udvarol Lengyelországnak, egyelőre nem sok eredménnyel. A prágai konferencia hírei között ott szerepel egy lengyel-kisantant barátsági szerződés megkötésének küszöbönállása. Am Kramai, mint ünneprontó, rámutatott, hogy a prágai lengyel követ a kisantant-konferencia idején csodálatosképpen nem tartózkodott a cseh fővárosban. A hivatalos kisantant-jelentés csak a lengyel-kisantant baráti politika folytatásáról tud beszámolni.

A Moszkvába küldendő közös kisantant-követség előképekeit Titulescu Londonban a kisantant nevében tárgyalta MacDonalddal. E tárgyalásról Románia belgrádi követe, Guranescu, nyilatkozatot adott a szerb sajtónak. Guranescu bevallja, hogy Londonban igen erős a revíziós hangulat és ezen Titulescu sem tudott változtatni. A kisantant nevében azonban két dologra hívta fel MacDonald figyelmét. Az egyik az, hogy a békék revíziója háborúra vezetne, a másik az, hogy a kisantant a nyugati nagyhatalmak egyikével sem, vagy e hatalmak semmiféle bizottságával sem tárgyalhat a revízióról. Ez a négyhatalmi terv eredeti fogalmazásának visszautasítása és annak bejelentése, hogy a kisantant szükség esetén fegyveresen is ellenáll a revíziós kísérleteknek. Aki a kisantant viszonyaival valamennyire is tisztában van, nem várhatott más állásfoglalást.

Ami a kisantant gazdasági együttműködését illeti, ez nem mai gondolat és a prágai konferencia után is inkább jelszó, mint reális program. A tervbe vett új dunai híd Románia és Jugoszlávia között éppen ezért aligha fog gazdasági célokat szolgálni. (Állítólag a hídépítés el is halasztott.) Dr. Stojadinović Milan, volt pénzügyminiszter, rámutatott, hogy Jugoszlávia kivitelének csak 16%-a esik Franciaországra, Romániára és Csehszlovákiára, bevitelének is csak 23%-a. Olaszország, Ausztria és Németország ellenben a délszláv kivitel 56%-ában, a bevitel 44%-ában részesülnek (Politika, 1933 ápr. 15). Földrajzi és gazdasági adottságokon bajos változtatni és minél fejlettebb valamely ország külkereskedelme, annál kevésbé hajlamos politikai szentimentalizmusra. Ugyanaznap, mikor Stojadinović cikke meg-

jelent, a belgrádi közgazdasági körök napilapja, a Trgovinski Glasnik, a délszláv külkereskedelemnek azon ország felé való fejlesztését sürgette, amelyikről a volt miniszter megfeledkezett: Magyarország felé. A kisantant egész gazdasági koncepciója Magyarország nélkül fantasztikum. Az ismert politikai okokon kívül ezért csalogatnak bennünket a kisantantba. Ez a helyzet Magyarországra nézve lehet előnyös, de lehet végzetes is. Mindenesetre itt van az a pont, ahol a tagadás lábát megvetheti addig is, amíg elmúlik felettünk a külpolitikai zimankó.¹

A BOLGÁR-SZERB KÖZELEDÉS tünete a balkáni politikai helyzetnek legérdekesebb jelensége, ha egyelőre több is benne a fantázia, mint a valóság.

A világháború lezajlása óta többször is felmerült a bolgár-szerb megegyezés gondolata. Először Stambuliskij, a parasztdiktátor bolgár premier, próbálkozott vele. Ingadozó uralmát szerb fegyverekkel akarta biztosítani s ennek fejében felajánlotta a revanche-gondolat elejtését, a bolgár dinasztia elűzését, personalis uniót Sándor király alatt. Belgrád érthető bizalmatlansággal fogadta az ajánlatot, de kevésbé érthetően éppoly ridegen kezelte továbbra is Bulgáriát, mint az összeomlás napjaiban. Stambuliskij bukásához Belgrad barátságatlan magatartása lényegesen hozzájárult. A Cankov-puccs diadala új fejlődést indított meg Bulgáriában, mely a szerb-bolgár ellentéteket kiélezte. Belgrád lett a bolgár politikai emigránsok Mekkája, ahol hazatérő tevékenységük bőkezű támogatásra talált. Marinković második külügyministersége első évében (1927) francia tanácsra foglalkozott a közeledés gondolatával. KoroSecet Szófiába küldte. A szlovének vezérét szívesen fogadták, de a neuilly-i béke által teremtett hatalmi helyzet elfogadásán alapuló, részleteiben ismeretlen javaslata nem volt alkalmas az ellentétek kiküszöbölésére. A Macedón Komité is akcióba lépett és új erőre kapott a régi gyűlölet.

A Demokraticeski Zgovor választási veresége (1931) és a Malinov-, majd a MuSanov-kormány magatartása új reményeket keltett a bolgár-szerb közeledést sürgető körökben. A francia befolyás tért nyert Szófiában. A politikai emigránsok lassanként valamennyien amnesztiát kaptak, még azok is, akik egy évtizeden át szerb zsoldon éltek. A gazdasági válság is nagyon ráfeküdt az amúgy is elviselhetetlen háborús terhek alatt nyögő országokra. Mindezen körülmények és a kormánykoalíció gyöngesége, belső meghasonlottsága bizonyos hangulatot keltettek Bulgáriában a Jugoszláviával való viszony rendezésére.

Belgrádban és Szófiában egyaránt a francia külpolitika fonja a megegyezés szálait. Párizs szeretne egy húszmilliós balkáni szláv államalakulatot létrehozni, mely elég erős volna az olasz befolyás kiszorítására a félszigetről. Párizsnak az államalakulat formája és létrejöttének feltételei közömbösek. Elfogadta volna Stambuliskij koncepcióját és nem volna kifogása a Párizsban élő Pribicevic Svetozar terve — egy köztársasági bolgár-szerb-horvát-szlovén konföderáció — ellen sem,

¹ Az eseményeket a jelen tanulmányban 1933 jún. 1-ig kísérik.

ha Pribicevic ezt meg tudná csinálni. A Narodna Obrana időnként Bulgária annexiójával fenyegetőzik. Párizs ezt sem bánna, ha simán megtörténhetnék. Elvileg helytelenít azonban minden fegyveres konflagrációval fenyegető megoldási módot és keresi azt a megoldást, mely számolva a reális erőkkal a siker legtöbb feltételével bír. Mint ideiglenes megoldást elfogadná Bulgária Önálló államként való belépését a kisantantba. Talán ez volna a legkönnyebben megvalósítható terv, mert egyelőre megóvná a bolgár állam látszólagos függetlenségét, de olyan fejlődést indítana meg, mely a balkáni szláv állam megteremtéséhez vezetne. Ezek a különböző, egyelőre elég zavaros tervek politikusok nyilatkozataiból, újságcikkekből még szaporíthatók volnának, de ennyi is elég arra, hogy a tervezetek egy bizonyos irányban való céltudatosságát megállapíthassuk.

Egy konkrét lépés Belgrad részéről már történt. Velimirovió Nikolaj ochridai püspök és Janjió Voja volt vallásügyi miniszter, aki maga is pravoszláv (görög-keleti) lelkész, vezetése alatt egy papi küldöttség látogatta meg Bulgáriát. Hasonló egyházi látogatások ugyan már ezelőtt is történtek, de a dolognak ma más jelentősége van. Feltűnő a küldöttség vezetőinek összeállítása. Egyik sem híve a diktatúrának, de egyik sem exponálta magát a diktatúra ellen. így alkalmas személyiségek annak dokumentálására, hogy a szerb-bolgár közeledés kérdésében az egész szerb-pravoszláv egyház egyetért. Nikolaj püspök a szerb egyháznak legnagyobb élő főpapja. Kiváló teológus és filozófus, ki a világháború alatt anglikán templomokban tartott prédikációival nagy szolgálatokat tett a szerb ügynek. A pravoszláv-anglikán egyházi uniónak meggyőződéses harcosa, a katolicizmusnak ellensége. Emlékeztet a belgrádi székesegyházban tartott beszéde, amelyben tiltakozott az ellen, hogy idegen (értsd: katolikus) szentek törjenek be a pravoszláv fővárosba, idegen próféták (értsd: Mohamed) mecsetei emelkedjenek ott, ahol hajdan a törökök Szent Száva hamvait elégették (Politika, 1930 nov. 3). Nikolaj nagy tudásánál és intranzigens pravoszláv voltánál fogva alkalmasnak látszik arra, hogy a 98%-ig pravoszláv vallású bolgár nemzet egyházi köreinek rokonszenvét megnyerje. Janjió Voja a jelenleg parlamenten kívüli szerb radikális párt híve. E párt most a horvátok segítségével akarja megdönteni a diktatúrát. Janjió tehát, ha talán tisztára taktikai okokból is, de a katolicizmussal szemben engedékenyebb álláspontot foglal el Nikolajnál. Markovió Lázár folyóiratában, a L'Esprit de Belgradeban éppen a szófiai út idején jelent meg egy cikke, melyben tiltakozott a szabadkőművesség elhatalmasodása ellen Jugoszláviában, különösen az dái, hogy a szabadkőművesek államügyekbe avatkozzanak. (Tudvalévőleg a diktatúra vezető emberei szabadkőművesek.) Ugyanott kijelentette, hogy a katolicizmus éppen olyan délszláv nemzeti vallás, mint a pravoszlávia. Megsürgette a konkordátum megkötését a Vatikánnal. Mivel a macedónok elítélik Belgrádnak azt az eljárását, hogy tiszta horvát és szlovén területeken pravoszláv egyházakat emelt, sőt Zágrábban pravoszláv mitropoliát alapított (Makedonia, 1933 máj. 9%) Janjió személye alkalmasnak látszott a világi gondolkozású bolgár rétegek rokonszenvének megnyerésére.

A szerb egyházi delegációt a bolgár egyház szívesen fogadta és kenetes határozatokat hoztak az együttműködésről. Nikolaj püspök nyilatkozatai szorosan egyházi keretekben mozogtak. Csak azt emelte ki, hogy a bolgár cári pár audiencián fogadta őket és az audiencián a bolgár felségek kizárólag szerbül beszéltek. Joana cárné a „montenegrói“ nyelvet anyjától (Elena olasz királyné) és nagyanyjától (Milena, Miklós montenegrói király felesége) tanulta. Janjié azonban politikai nyilatkozatokat is tett világosan elárulva, hogy az egyházi külszín mit takart. Janjié szerint úgy kellene megteremteni a szerb-bolgár uniót, hogy mindkét uralkodóház megmaradna, da a külügy, a valuta és a vámterület közös lenne (Makedonia, 1933 máj. 10).

A bolgár közélet legismertebb pánszlávja, Bobcev egyetemi tanár, a Slavjanski Glas című folyóiratban felelt Janjicnak. Szerinte bármennyire óhajtandó is a bolgár-délszláv kapcsolat, addig míg Macedónia kultúraautonómiát nem kap, semmiféle tárgyalás sem vezethet eredményre. Arra nézve is biztosíték szerzendő, hogy bárminő alakulat jöjjön is létre, valamelyik nemzet ne gyakorolhasson hegemoniát a másik felett. A fennálló ellentétek mellett a mostani nemzedék életében nem lehet federációt alakítani, legfeljebb vámúnióról lehet szó.

A legengedékenyebb szerb ajánlat és a legelőzékenyebb bolgár válasz között elég nagy a távolság. De hiszen egyelőre csak kölcsönös tapogatózásról volt szó. A zöldasztalhoz való leüléstől még messze vagyunk. A franciáknak momentán az is elég, hogy egyik oldalról sem hangzott el a non possumus.

Hogy Todorov Bulgáriának a kisantanthoz való csatlakozását sürgette (Politika, 1933 ápr. 21), míg az óvatosabb Obov csak francia-szerb orientációt követelt (Vreme, 1933 máj. 23), ez két volt emigráns magánügye. Azt sem kell nagyon komolyan venni, hogy az oroszokat pánszláv alapon csábítgató Markovié Lázár a szerbbolgár közeledés francia nyelvű dicsőítésével iparkodott érdeket szerezni. Szerinte a szerbek pártkülönbség nélkül kívánják e közeledést. Musanov bolgár premier komolyabban beszélt. Minden akciónak előfeltétele a macedóniai bolgár kisebbség jogainak elismerése és a kettős birtokosok ügyének méltányos rendezése.

A szófiai úttal egyidőben zajlott le Kumanovóban az első étnik-kongresszus. A komitácsik, kiknek soraiból került ki az ipeki szerb patriarchs és az üszkübi szerb érsek, múltjukkal teljes összhangban szidták a bolgárokat. Az üszkübi szerb érsek ünnepi prédikációjában külön kiemelte, hogy a szarajevói cetnikek Princip sírjáról szedett virágokból font koszorút helyeztek a kumanovói temetőben nyugovó cetnikek sírjára. Közben Belgrádban két merényletre készülő bolgár komitácist fogtak el. Szófiából viszont néhány amnesztiát kapott bolgár emigránst a lakosság elkergetett. Srskic lapja meg adatokat hozott Bulgária állítólagos nagy fegyverkezéséről (Vreme, 1933 jún. 3).

A bolgár-szerb közeledés ügye még nincs elintézve. Sem a bolgár, sem a szerb közvélemény nem tud hamarosan napirendre térni az utolsó évtizedek eseményei felett. De hiszen annyi minden történt és történik a két országban a közvélemény ellenére!